

MICHAEL CONRAD VON HEYDENDORFF CEL TÂNĂR ȘI ROMÂNII LA 1848-1849*

Ela Cosma**

Abstract. *The paper presents the image of the Romanians during the 1848-1849 Revolution in Transylvania, as reflected in Michael Conrad von Heyendorff Junior's memoirs. In 1848, the accounts of the Saxon memorialist from Mediaș mention his Romanian countrymen, on one hand, in the context of the former tolerated nation militating for the acknowledgement of its national rights, and, on the other hand, by showing images of Romanian leaders in action during the revolutionary events. Among them, Heyendorff Junior manifests open admiration especially towards the Orthodox Bishop Andrei Șaguna, but he also shows tacit sympathy towards the Greek-Catholic archpriest from Mediaș Ștefan Moldovan, the ideologist of the Transylvanian Romanians Simion Bărnuțiu, the revolutionaries and members of the Romanian National Committee August Treboniu Laurian and Nicolae Bălășescu, the „King of the Mountains” Avram Iancu. In 1849, Heyendorff Junior's diary turns into a war chronicle, even more during his flight in front of the heading Hungarian Kossuth troops and his refuge to southern Transylvania between 16 January - 18 April 1849, until the return of his son from Wallachia on 3 August 1849. Moreover, Heyendorff offers a touching description of the last days of life of the great Saxon patriot Stephan Ludwig Roth, before he was executed by Hungarian revolutionaries in the citadel of Cluj on 11 May 1849.*

Keywords: Michael Conrad von Heyendorff, memoirs, 1848-1849 Revolution, Transylvanian Romanians, Transylvanian Saxons

Astăzi ne-am întâlnit aici ca să-l sărbătorim pe Michael Conrad von Heyendorff cel Tânăr și, împreună cu el, întreaga familie Heyendorff, care – așa cum arată organizatorul acestei manifestări comemorative, domnul Hansotto Drotloff – timp de peste două secole (1675-1874) a dat Mediașului șase primari, oameni de vază care au marcat istoria orașului și a Transilvaniei¹.

* Comunicare susținută bilingv la Sesiunea de comunicări științifice „Memoria Urbis. Familia Heyendorff în slujba binelui obștesc (1675-1874)” / Wissenschaftliche Tagung „Memoria Urbis. Die Familie Heyendorff im Dienst des Gemeinwohls (1675-1874)”, organizatori: Heimatgemeinschaft Mediasch (Asociația Locului Natal Mediaș) din Augsburg (Germania), Familia Heyendorff, Muzeul Transilvan (Siebenbürgisches Museum) din Gundelsheim (Germania), Forumul Democrat al Germanilor din Mediaș, Parohia Evanghelică C.A. Mediaș, Primăria Municipiului Mediaș, Mediaș, 25 septembrie 2019.

** Cercetător științific I, dr., Institutul de Istorie „George Barițiu” Cluj-Napoca al Academiei Române; e-mail: ela_cosma@yahoo.com.

¹ Hansotto Drotloff, *Peste două secole în slujba binelui obștesc – familia Conrad von Heyendorff din Mediaș. 250 de ani de la nașterea lui Michael von Heyendorff cel Tânăr (1769-1857)*, comunicare susținută bilingv la manifestarea citată mai sus: Sesiunea de comunicări științifice „Memoria Urbis. Familia Heyendorff în slujba binelui obștesc (1675-1874)” / Wissenschaftliche Tagung „Memoria Urbis. Die Familie Heyendorff im Dienst des Gemeinwohls (1675-1874)”, organizatori: Hansotto Drotloff de la Heimatgemeinschaft Mediasch (Asociația Locului Natal Mediaș) din Augsburg (Germania), Familia Heyendorff, Muzeul Transilvan (Siebenbürgisches Museum) din Gundelsheim (Germania), Forumul Democrat al Germanilor din Mediaș, Parohia Evanghelică C.A. Mediaș, Primăria Municipiului Mediaș, Mediaș, 25 septembrie 2019.

De aceea, în contextul multinațional local, dar și general transilvănean, nu puțin interes deșteaptă relația Heydendorffilor cu națiunile conlocuitoare sașilor. Dintre acestea, în secolele XVIII-XIX pe Valea Târnavei Mari majoritari erau valahii, care începeau a fi numiți români. Aceștia trăiau aici atât pe Pământul Săsesc (în scaunele Sighișoara, Mediaș), cât și pe pământ comitatens (în comitatele Târnavă/Küküllö, Alba Inferior). Pe Valea Târnavei Mari, mai locuiau maghiarii, mai ales în comitatele amintite; de asemenea, țigani și armenii de la Dumbrăveni (Epeschdorf/Elisabethstadt, Erzsébetváros, Elisabetopolis).

Probabil că, aidoma tatălui său, și Michael Heydendorff cel Tânăr cunoștea toate limbile Ardealului; maghiara o vorbea în mod cert, pentru că a folosit această limbă la 1849, comunicând cu ofițerii honvezi ocupanți². Însă despre tatăl său, Heydendorff cel Bătrân (1730-1821), știm sigur – și aflăm acestea chiar din jurnalul acestuia – că stăpâna foarte bine nu doar latina și maghiara (după răscoala grănicerilor secui din 1764, participase ca notar la comisia gubernială trimisă în secuime pentru anchetarea masacrului³), ci și româna (pe care i-o exemplifica atât de bine împăratului Iosif al II-lea, în calitate de comisar însoțitor în cursul vizitei imperiale de la Sighișoara la Mediaș în 1-2 iunie 1773⁴). Trebuie spus că relatarea extinsă a vizitei împăratului și redarea amplă (totalizând 50 de pagini de jurnal) a unor dialoguri în limba română constituie adevărate monumente de limbă, a căror importanță nu poate fi îndeajuns subliniată. Limba română, pe care Heydendorff cel Bătrân o vorbea, nu avea la momentul acela o scriere stabilită (normele de grafie ale românei s-au pus la punct abia un secol mai târziu, după jumătatea veacului al XIX-lea), motiv pentru care autorul jurnalului a alcătuit el însuși, *ad hoc*, un sistem propriu de transcriere fonetică a sunetelor românești, ajutându-se de grafia latină și de regulile limbii maghiare scrise, ba chiar introducând un grafem propriu (*ô*) pentru sunetul *ă* (*Dumne Zôu* = Dumnezău, Dumnezeu)⁵.

Se poate afirma că Michael Heydendorff cel Bătrân a aplicat *avant la lettre* îndemnul pe care Stephan Ludwig Roth – probabil cel mai mare erou nu doar al Mediașului, ci și al sașilor ardeleni – l-a oferit mult mai târziu, la 1842, în lucrarea sa *Der Sprachkampf in Siebenbürgen* (Războiul limbilor în Transilvania), arătând că adevărata limbă a Transilvaniei, deși neoficială, era româna:

„Nu văd necesitatea de a porunci introducerea unei noi limbi oficiale în această țară. Noi avem deja o limbă a țării. Aceasta nu e nici limba germană, nici cea maghiară, ci e limba română, limba majorității populației”. (Ich sehe nicht die Notwendigkeit, diesem Land eine neue offizielle Landessprache zu verordnen. Wir besitzen bereits eine

² Michael Conrad von Heydendorff cel Tânăr, *Jurnal (1848-1849), cu o anexă de documente*, ediție critică de Ela Cosma și Hansotto Drotloff, indici de Ela Cosma, Cluj-Napoca – Găteanu, Argonaut Publishing – Symphologic Publishing, 2016, p. 231.

³ Ela Cosma, *Împăratul călător și ardelenii în memoriile lui Michael Conrad von Heydendorff cel Bătrân*, Cluj-Napoca – Găteanu, Argonaut Publishing – Symphologic Publishing, 2015, p. 45, 269-282.

⁴ *Ibidem*, p. 79-90.

⁵ Vezi exemple și detalieri, în Ela Cosma, *op. cit.*, p. 152-170.

Landessprache. Diese ist weder die deutsche noch die ungarische Sprache, sondern die rumänische Sprache, die Sprache der Bevölkerungsmehrheit)⁶.

* * *

Pe plan profesional, se poate spune că Michael Conrad von Heydendorff cel Tânăr a fost un legalist și un loialist. Ca primar al Mediașului, ales la 7 august 1836 și instalat în funcție la 1 iunie 1837⁷ (la vârsta de 67-68 de ani), el s-a caracterizat prin respectul față de legalitate și ordinea constituită, și loialitate dublă, față de împăratul Ferdinand al Austriei și față de națiunea săsească. Revoluția de la 1848-1849 îl surprinde la o vârstă destul de înaintată (79-80 de ani) și șubredă din punct de vedere al sănătății. O gripă îndelungată (11 ianuarie - 10 martie 1848) îl determină să predea ștafeta mai tânărului Daniel Gräser, judele scăunal. După un scurt interval de reluare a slujbei (10-23 martie 1848), evenimentele internaționale (din Franța, Viena), dar și cele interne („diferitele cereri ale valahilor, sub conducerea nou-numitului domn episcop greco-neunit Șaguna”) îl conving că „sănătatea mea, restabilită doar pe jumătate, și puterile mele nu îmi ajungeau pentru îndeplinirea ordonată și activă a treburilor, cu mult mai aglomerate acum”. De aceea, îi predă din nou funcția lui Daniel Gräser, cel care de acum înainte va semna toate actele anilor revoluționari în calitate de „primar interim” (*stellvertretender Bürgermeister*) al Mediașului⁸. Timpul liber de care dispune Heydendorff, dar mai ales răsturnările social-politice la care asistă îl fac să noteze cu fervoare sporită în jurnal, astfel că „un sfert din manuscrisul total⁹ s-a zămislit în cei doi ani fatidici 1848 și 1849”¹⁰.

Relatările sale din jurnal privitoare la români amintesc, pe de o parte, recunoașterea și drepturile naționale pentru care militează fosta națiune tolerată în ansamblul ei. Pe de altă parte, sunt surprinse câteva portrete în mișcare, în acțiune, ale fruntașilor românilor ardeleni: Andrei Șaguna (episcopul ortodox din Transilvania), Ștefan Moldovan

⁶ Stephan Ludwig Roth, *Der Sprachkampf in Siebenbürgen. Eine Beleuchtung des Woher und Wohin ?* (Războiul limbilor în Transilvania. O lămurire: de unde și încotro ?), 1842.

⁷ Hansotto Drotloff, *Michael Conrad von Heydendorff cel Tânăr (7 aprilie 1769 - 29 august 1857)*, în: Michael Conrad von Heydendorff cel Tânăr, *Jurnal (1848-1849), cu o anexă de documente*, ediție critică de Ela Cosma și Hansotto Drotloff, indici de Ela Cosma, Cluj-Napoca – Gatineau, Argonaut Publishing – Symphologic Publishing, 2016, p. 31.

⁸ Michael Conrad von Heydendorff cel Tânăr, *Jurnal (1848-1849), cu o anexă de documente*, p. 75. Mandatul lui Daniel Gräser e confirmat de actele publicate în colecția de *Documente privind revoluția de la 1848 în țările române. C. Transilvania*. Vezi, de pildă, *Documente privind revoluția de la 1848 în țările române. C. Transilvania*, vol. VI (5-16 iunie 1848), introducere: Camil Mureșanu, editori: S. Benkő, M. Bodor, L. Botezan, Á. Egyed, D. Károlyi, G. Neamțu, H. Mureșan, I. Bolovan, I. Chindriș, E. Cosma, S. Mândruț, K. Schmidts, București, Editura Academiei Române, 1998, p. 39, 143.

⁹ Manuscrisul total are 1.240 de pagini, scrise de mână vreme de 71 de ani, între 27 mai 1786 - 8 aprilie 1857. Ela Cosma, *Editarea critică completă a jurnalului pașoptist al lui Heydendorff, cu anexa sa documentară*, în: Michael Conrad von Heydendorff cel Tânăr, *Jurnal (1848-1849), cu o anexă de documente*, p. 35.

¹⁰ Hansotto Drotloff, *op. cit.*, p. 31.

(protopopul greco-catolic din Mediaș), Simion Bărnuțiu, August Treboniu Laurian și Nicolae Bălășescu, Avram Iancu. Simpatia tacită a lui Heydendorff se îndreaptă spre episcopul ortodox de la Sibiu, autorul sas mărturisind în mai multe rânduri admirația față de calitățile acestuia de bun conducător al românilor, care știe să tempereze spiritele agitate în vremurile tulburi, să impună în sânul poporului duhul ordinii și al ascultării față de împărat.

Autorul notează cu acribie punctele decretului adoptat de Universitatea Națională Săsească la 14 aprilie 1848, conținând prevederi referitoare la valahii locuitori ai Pământului Crăiesc: 1) dreptul lor de a fi aleși ca membri ai comunităților săsești, de a fi angajați și promovați în oficiile locale; 2) acceptarea ucenicilor valahi la orice meșteșug și dreptul de a deveni maiștri de breslă; 3) acordarea fie a unei porții canonice către bisericile ortodoxe valahe, fie a unei lefe către preoții ortodocși; 4) acordarea către clericii ortodocși a acelorași facilități de care beneficiază clericii religiilor recepte¹¹. Decretul de acceptare a românilor pe Pământul Săsească este tardiv, căci revoluția izbucnise deja, dar constituie, totuși, o premieră transilvană, ce nu va fi repetată nici pe pământul comitatens, nici în scaunele secuiești.

Heydendorff cel Tânăr descrie cu lux de amănunte atmosfera festivă la întâmpinarea la Sibiu, în 6 mai 1848, a episcopului ortodox Andrei Șaguna, la întoarcerea sa de la Viena și Karlovitz, după instalarea în rang. „O mare mulțime de valahi” și avangarda studenților călări din compania nr. 12 a gărzii naționale sibiene, ai cărei membri erau dotați cu muschete și cartușe, având uniforme de în, au format un spalier (șir) prin care a trecut, în ovațiile tuturor, alaiul de trăsuri ale episcopului, pe una din ele fluturând steagul negru-galben cu vulturul austriac. Tineretul valah i-a oferit apoi episcopului o procesiune cu torțe. Cu acest prilej, Bărnuțiu a ținut o scurtă cuvântare, izbucnind aclamații generale la pronunțarea numelor împăratului Ferdinand și al episcopului. La rândul său, Șaguna, „cu glas de sfințenie a îndemnat poporul să rămână și să aștepte în pace binecuvântările” pe care, curând, împăratul le va împărtași „națiunii libere a valahilor”¹².

Autorul continuă jurnalul, îndată, relatând pe mai multe pagini despre „marea adunare” și petiția românilor de la Blaj, din 15 mai 1848. „În orice caz”, arată autorul, „această adunare a valahilor trebuie să fie numită adunare națională a lor, și chiar a fost numită astfel de domnul episcop Șaguna, în cuvântarea sa”. Descrie în cuvinte de laudă pregătirile anterioare (din 14 mai 1848) și modificările survenite în organizarea consfățuirii inițiale, datorită afluxului unei mari mulțimi de popor. Heydendorff remarcă „un extraordinar spirit de ordine”, care a însuflețit adunarea „într-un mod demn de toată admirația”. Pe Câmpul Libertății, „adunarea s-a aranjat în cea mai frumoasă ordine, lăsând în mijloc un spațiu larg pentru vorbitori și în general pentru publicul cultivat”. Spiritul adunării a fost unul proromânesc și prohabsburgic, lucru dovedit de cuvântări, dar și de steagurile prezente. „În aceste zile nu s-a văzut la Blaj niciun steag unguresc. (...) Și

¹¹ Michael Conrad von Heydendorff cel Tânăr, *op. cit.*, p. 78-79.

¹² *Ibidem*, p. 83-84.

anume, erau 6 steaguri alb-roșu-albastre, ornate cu panglici negru-galbene, și alături încă un steag complet negru-galben”. Episcopul Șaguna a încheiat adunarea, iar participanții au plecat spre casă „în cea mai frumoasă ordine, fără a se stânjeni câtuși de puțin siguranța publică”. A rămas la Blaj „un mare Comitet”, spune autorul sas, Comitetul Național Român, care în 16 mai 1848 a redactat petiția românească, pe care episcopul ortodox Andrei Șaguna urma s-o înfățișeze împăratului, iar episcopul greco-catolic Ioan Lemeny Dietei transilvane. Heydendorff redă sintetic și rezumativ cele 16 puncte ale petiției românilor, destul de aproximativ și amestecând ordinea punctelor, dar păstrând ideile esențiale. Conform autorului sas, cerințele românești erau următoarele: 1) adunare generală românească; 2) ștergerea denumirii de „valahi” și acceptarea denumirii de „români”; 3) reprezentare românească în legislație și administrație, limbă națională românească; 4) nerecunoașterea legilor transilvane aprobate în absența românilor; 5) noi legi privind dreptul public; 6) unificarea bisericii greco-catolice și ortodoxe din Transilvania sub un mitropolit propriu; 7) consistoriu românesc; 8) finanțarea școlilor și clericilor de către stat; 9) libertatea presei fără cauțiune; 10) dreptul de asociere și petiție; 11) „libertatea universală a pământului din Transilvania”; 12) gardă națională, cu încorporarea celor două regimente românești de graniță; 13) desființarea dijmei, tricesimei, dajdei pe vite; 14) libertatea comerțului și a meșteșugurilor; 15) egală participare la sarcinile și beneficiile statului; 16) comisie mixtă, alcătuită pe baza proporționalității numerice din membrii tuturor națiunilor transilvane, pentru înlăturarea uzurpărilor hotarelor, pădurilor, morilor românilor¹³.

La 21 mai 1848, protopopul greco-catolic („arhidiaconul unit”) Ștefan Moldovan conduce procesiunea cu prapori a peste 200 de credincioși ai săi din Mediaș și suburbii. În piața orașului, lângă cvartirul comandantului de garnizoană Wiesen, protopopul ține o „frumoasă cuvântare”, îndemnând poporul la „credință nezdruncinată față de preaihnalul Casă împărătească și de a respecta cu strictețe ordinea existentă”. O ploaie torențială a întrerupt procesiunea, astfel că românii „au dus praporii înapoi în biserică, în cea mai deplină ordine”¹⁴.

„Zilele de 20-26 august (1848) au fost neliniștite și înspăimântătoare pentru Sibiu”, mai povestește autorul medieșan. Comitele suprem Beldi Ferenc, sosit în capitala Pământului Săseșc în calitate de comisar gubernial, a decis de la sine putere, fără a se consulta cu autoritățile civile săsești, arestarea profesorilor Bălășescu și Laurian, membri ai Comitetului Național Român ales la Blaj în mai 1848, considerați „instigatori”. Violența cu care a acționat trupa militară în toial noptii, „terorismul acestei arestări” au îngrijorat populația orașului. Un „număr însemnat” de orășeni a pornit la primar, să ceară explicații. Magistratul a promis că va interveni pe lângă Comandamentul militar suprem ca, pe viitor, să nu se mai aprobe asistență militară împotriva locuitorilor orașului. Numai că știrea despre arestarea de către armata c.c., din însărcinarea Guberniului maghiar de la Cluj, doar a celor doi fruntași români menționați (pentru că alții, între care Simion

¹³ *Ibidem*, p. 84-87.

¹⁴ *Ibidem*, p. 92.

Bărnăuțiu, au reușit să scape cu fuga) s-a răspândit ca un fulger în rândurile românilor. Toate străzile care ieșeau din oraș au fost ocupate de români, ca să împiedice transportarea arestaților în alt loc de arest. Numeroase deputații românești s-au prezentat în fața Comandamentului suprem și a Magistratului, solicitând eliberarea arestaților pe cauțiune. Aceștia au rămas sub pază militară strictă, fiindcă Magistratul a refuzat să îi preia, de teamă că mulțimea îi va elibera. Și, într-adevăr, „se pare că peste 8.000 de români se apropiau tot mai tare de oraș”, Sibiuul văzându-se astfel expus pericolului unui „puternic atac prin surprindere”, motiv pentru care au fost mobilizați militarii și garda civilă. În fine, la 26 august 1848 a sosit decizia gubernială de eliberare pe cauțiune a lui August Treboniu Laurian și Nicolae Bălășescu. „Aceștia au fost întâmpinați de poporul adunat în număr mare cu exaltare și cu multe strigăte de *vivat* pentru maiestatea sa, cu asigurări puternice de loialitate” și au fost conduși la Orlat, „unde poporul strâns la adunarea națională (românească) îi aștepta în liniște”¹⁵.

Într-adevăr, la 10-11 septembrie 1848 s-a desfășurat la Orlat adunarea grănicerilor primului regiment românesc, apoi între 13-30 septembrie 1848 a treia și cea mai mare adunare națională românească de la Blaj. Michael Heydendorff cel Tânăr arată plângerile verbale și scrise ale românilor, în baza cărora s-a elaborat protocolul (procesul-verbal) al adunării. S-a cerut eliberarea numeroșilor arestați, între care Florian Micaș, care a sosit la Blaj în 28 septembrie, după cinci luni de închisoare petrecute la Târgu Mureș. Autorul medieșan remarcă prezența la adunare și implicarea maiorului Clococean (de la regimentul c.c. de infanterie „Arhiducele Carl Ferdinand”) și a comandantului armatei populare românești, Avram Iancu. La 3 octombrie 1848, deputația românească trimisă de la Blaj a fost primită la Sibiu de comandantul suprem al Transilvaniei, generalul Anton von Puchner. Heydendorff relatează:

„Cu toate că zăcea bolnav la pat, excelența sa i-a întrebat pe fiecare din deputați, mai ales pe țărani, în legătură cu plângerile lor. În vorbele lor fără ocolișuri, ei au răspuns cu cuvinte ce-ți sfâșiau inima, arătându-și îndeosebi nemulțumirea față de uniune¹⁶, care s-a făcut fără voia lor și pe care o considerau cea mai mare sursă a răului, care se abătuse asupra țării”¹⁷.

Este redat integral protocolul mării adunări populare de la Blaj din septembrie 1848. Cerințele poporului român erau: 1) desființarea „sistemului terorist” și a statariilor (tribunalelor de sânge), restituirea rechizițiilor forțate, eliberarea celor arestați; 2) încetarea prigoanelor, a execuțiilor militare, a robotelor, a oricăror legi nesancționate de împărat; 3) organizarea gărzii naționale românești și înarmarea ei din partea Comandamentului general c.c.; 4) numirea unei comisii mixte – „compusă din români (valahi), germani (sași) și unguri (secui), din țărani, burghezi și intelectuali” – de anchetare, reabilitare și despăgubiri; 5) numirea unei comisii urbariale „din toate națiunile

¹⁵ *Ibidem*, p. 129-132.

¹⁶ Uniunea Transilvaniei cu Ungaria s-a votat în Dieta transilvană de la Cluj pe 29 mai 1848, cu încălcarea voinței sașilor și a românilor ardeleni.

¹⁷ Michael Conrad von Heydendorff cel Tânăr, *op. cit.*, p. 158-160.

și clasele populare” de aplanare a litigiilor dintre foștii moșieri și țărani. Poporul român mai declara în șapte puncte că: 1) nu recunoaște uniunea Transilvaniei cu Ungaria; 2) nu recunoaște Ministerul (guvernul) ungar; 3) se pune sub ascultarea directă a împăratului și a Ministerului (guvernului) crăiesc; 4) cere împăratului aprobarea grabnică a unei adunări naționale românești și a Comitetului Național Român; 5) cere grabnica deschidere a Dietei alcătuite din națiunile română, germană și maghiară; 6) cere aplicarea Constituției c.c. și în Transilvania; 7) cere guvern provizoriu transilvănean compus din reprezentanți ai celor 3 națiuni transilvane¹⁸.

La finalul anului „fatal și păgubos” 1848, „având o mare îngrijorare plină de temeri vis-à-vis de războiul civil care continuă neîntrerupt”, Heydendorff descrie acțiunile „hoardelor maghiare de tâlhari”, care cuceresc Clujul, „care au omorât, ars și pârlolit mult în comitatul Zarandului”. Arată însă că: „În comitatul Zarandului și în părțile muntoase de jos, prefectul român Iancu, împreună cu *Landsturm*-ul său și cu sprijinul trupelor c.c. aflate acolo, le provoacă insurgenților multe pagube”¹⁹.

* * *

Jurnalul heydorffian din prima jumătate a anului 1849 seamănă, mai degrabă, cu o cronică de război, relatând pe larg cursul incidentelor belice locale, al luptelor și bătăliilor purtate între atacanții honvezi și apărătorii habsburgi, jefuirea de către trupele revoluționare maghiare a populației civile înstărite (sașii) și uciderea celei sărace (românii). Interesul se focalizează asupra Transilvaniei centrale și sudice, în locurile unde se refugiază Michael Conrad von Heydendorff cel Tânăr, împreună cu soția sa și cu fiul său Karl, acesta fiind însoțit, la rândul său, de soție și de cei cinci copilași mici. Familia extinsă, cuprinzând numeroși „domni veri” din Mediaș, Sighișoara, Sibiu cu apartenenții lor, își acordă ajutor reciproc. Cu toții caută să se refugieze din calea invadatorilor kossuthieni, încărcându-și bunurile în căruțe trase de boi, luând cu ei cai și vite, și pornind în toiul iernii spre Sibiu. La cucerirea capitalei Pământului Săsesc de către maghiari (11 martie 1849), o parte din refugiați, adică cei mai tineri și mai viguroși, având de salvat copiii mici, vor trece munții în Muntenia, aici aflându-și adăpost până la încheierea războiului civil transilvănean (august 1849).

Necunoscută din alte surse este perspectiva oferită de jurnal asupra a ceea ce a însemnat concret refugierea populației civile săsești la ocuparea militară maghiară a Transilvaniei în 1849. În cazul lui Heydendorff cel Tânăr, „în ziua stranie de 16 ianuarie a început refugiul nostru, lăsându-l acasă pe iubitul Karl, care însă ne-a ajuns din urmă la Frona²⁰, noi fiind însoțiți de domnul văr Luppini, într-o foarte frumoasă, dar și foarte rece zi de iarnă”²¹. La 17 ianuarie 1849 tatăl Michael și fiul Karl au sosit la Hașag, unde au

¹⁸ *Ibidem*, p. 160-162.

¹⁹ *Ibidem*, p. 223-224.

²⁰ Frăua, azi Axente Sever, județul Sibiu.

²¹ Michael Conrad von Heydendorff cel Tânăr, *op. cit.*, p. 227-228.

rămas aproape o lună, până când, la 12 februarie, au pornit și au ajuns la Sibiu. Cum autorul jurnalului a avut ghinionul de a-și rupe piciorul stâng, călcând strâmb pe o treaptă, fractura a trebuit înfășată în ghips timp de aproape două luni²².

În acest interval de timp, stând la pat, citindu-i-se de către „buna doamnă Muhme” și citind intens presa, Heydendorff află „vestea îmbucurătoare despre o lăudabilă instituție de binefacere”, susținută de guvernul Țării Românești pentru ajutorarea locuitorilor Transilvaniei aflați la ananghie. Conducerea țării a format o comisie, alcătuită din boierii Constantin Ghica, Iancu Ghica și Dimitrie Ioanides (directorul Ministerului Internelor), care să direcționeze în favoarea refugiaților ardeleni sumele de bani donate prin subscripție. Aceasta a fost deschisă prin 1.000 de ducați donați de sultan, 650 de ducați din partea conducerii Principatului Munteniei, 100 din partea lui Constantin Cantacuzino și încă 1.000 de ducați din partea țarului Rusiei. La București, în casa cea încăpătoare a negustorului german Bossel, peste 100 de refugiați puteau servi zilnic „un prânz constând din trei feluri de mâncare, pâinea necesară și o bardacă de vin”²³.

La 11 martie 1849, Sibiul, unde se aflau Heydendorffii, este ocupat de către generalul Bem. „Acest 11 martie a fost pentru noi o zi înfiorătoare”, se plânge autorul, „atrăgând după sine zguduirea din temelii a vieții noastre, a inimilor și spiritelor noastre”. De ce? Întrucât, în aceeași zi, Karl, fiul lui Michael, își ia cei cinci copilași și pe mămica acestora, pornind în refugiu spre Muntenia²⁴.

Încă o lună mai târziu, la 8 aprilie 1849, se consemnează o tristă aniversare: „Astăzi trăiesc, din mila Ta, o, Doamne atotputernice și preabun părinte, cea de-a 80-a mea zi de naștere, care a fost mult mai stranie decât cele de dinaintea ei, din pricina războiului civil care continuă fără încetare, și care a determinat fuga noastră la Sibiu în 17 ianuarie a.c., pe urmă nefericita mea cădere când mi-am rupt piciorul la 12 februarie a.c., apoi din cauza cuceririi Sibiului în ziua de 11 martie a.c. a urmat fuga în Valahia a iubiților noștri copii împreună cu cei 5 copii minori ai lor, în fine toate acestea provocându-mi o stare de spirit și o slăbiciune mai mare”²⁵.

La 18 aprilie 1849, după ce zăcuse 8 săptămâni cu piciorul în ghips, Heydendorff și soția sa le mulțumesc gazdelor sibiene din familia Hannenheim, întorcându-se, prin Șeica Mare, la Mediaș, pentru a-și recupera și a-și salva casa și gospodăria, unde, între timp, fusese încartiruit maiorul Lázár Albert cu oamenii săi. Conviețuirea dificilă în aceeași casă cu ocupanții va dura câteva luni²⁶.

La începutul verii, Heydendorff menționează cu satisfacție în jurnal că, la 31 mai 1849, 10.000 de valahi din *Landsturm* au declanșat un atac victorios asupra asediatorilor cetății Alba Iulia, maghiarii suferind pierderi de 400 de oameni²⁷. Eliberarea Alba Iuliei avea să se petreacă abia în luna august 1849.

²² *Ibidem*, p. 228-235.

²³ *Ibidem*, p. 238-239.

²⁴ *Ibidem*, p. 242-243.

²⁵ *Ibidem*, p. 259.

²⁶ *Ibidem*, p. 261-266, 281-282.

²⁷ *Ibidem*, p. 283.

În aceeași lună, în ziua de 20, într-o duminică, are loc la Mediaș un mare incendiu izbucnit la biserica ortodoxă de lemn. Aici tocmai se sărbătorea ziua de naștere a împăratului Franz Joseph, când, după o împușcătură trasă din turnul clopotniței, incendiul se răspândește cu repeziciune datorită arșiței verii, determinând arderea totală a bisericii, a turnului, a casei parohiale și a „încă 300 de case și de șuri”, ca și a roadelor recoltei. Orașenii sași s-au mobilizat pentru a ajuta la stingerea focului, ceea ce s-a reușit abia după patru ore, cu pagube uriașe. Ulterior s-au adunat donații în bani, cereale, îmbrăcăminte și lemn de construcție, pentru ridicarea caselor și a unei noi biserici ortodoxe²⁸.

În fine, reîntregirea familiei se petrece la 3 august 1849, „cea mai fericită zi a vieții noastre, a bucuroasei revederi și a celor mai fierbinți îmbrățișări ale iubiților noștri copii cu 5 copilași mici și dragi, sosiți după-masa pe la orele 5, de la București prin Sibiu, cu caii proprii. Bunul și atotputernicul Dumnezeu i-a avut în paza Sa, atunci când, la 11 martie a.c., au purces în călătorie, cu carul nostru cu boi, pe cel mai crunt ger al iernii, prin zăpadă mare, trecând prin multe greutateți și pericole, străbătând Tâlmaciui, Râmnic, Bobusi (?) până la București, însoțiți de rugăciunile noastre și de urările noastre din adâncul inimii”. Bani necesari călătoriei și întreținerii la București au fost socotiți de Karl în sumă totală de 2.560 florini. „Acum toate acestea au trecut. Domnul fie lăudat, Doamne-Ți mulțumim, încă o dată !”²⁹.

Notițele autorului sas oferă o vie descriere a tribulațiilor traumatizante, a numeroaselor situații ce au pus în pericol și uneori au costat viața celor dragi: în primul rând a bărbaților apți de arme, apoi a bătrânilor și copiilor expuși frigului, bolii, mai rar foamei. Rezervele aduse de acasă, constând în mâncare, băutură, bani, aur, ceasuri, au fost de mare folos pentru a cumpăra adesea bunăvoința invadatorilor maghiari, oferindu-le acestora casă, masă, cai, furaje, vin și țuică. Autorul jurnalului ține o evidență exactă a cheltuielilor făcute, a cantității de mâncare și băutură consumate de refugiați și de invadatori, a călătoriei lui Karl cu familia în Muntenia, deci a costurilor totale suferite de familia Heydendorff în timpul refugiului din 1849. În lipsa bunurilor mobile și imobile deținute, de care s-au dispensat, ba chiar s-au lăsat jefuiți de voie, de nevoie, Heydendorffii nu ar fi reușit să scape cu viață din zbuciumul războiului civil.

* * *

Să ne amintim că anul acesta s-au împlinit 170 de ani de la moartea (la 11 mai 1849) a lui Stephan Ludwig Roth, simbolul acelei Transilvanii prăznuite în imnul sașilor:

„Siebenbürgen, Land der Duldung,
jedes Glaubens sichrer Hort,
mögst du bist zu fernen Tagen

„Transilvanie tolerantă,
adăpost credințelor,
până-n zile-ndepărtate

²⁸ *Ibidem*, p. 304. Vezi studiul de caz în: Hansotto Drotloff, *Die Rumänen und Sachsen aus Mediasch bis 1848-1849, zwischen erstarkendem Selbstbewusstsein und nachbarschaftlichem Miteinander*, în: „Anuarul Institutului de Istorie «George Barițiu» din Cluj-Napoca”, tom LVII, 2018, p. 37–39.

²⁹ Michael Conrad von Heydendorff cel Tânăr, *op. cit.*, p. 300.

als ein Hort der Freiheit ragen
und als Wehr dem freien Wort³⁰.

apără în libertate
ființa cuvintelor³¹.

Preotul sas din Moșna și-ar fi putut salva viața, dacă s-ar fi dezis de crezul său. Dar nu a făcut-o, alegând moartea de martir și lăsând în urmă mai mulți copii minori (unul din ei adoptat), de-acum orfani de ambii părinți. Crezul său se exprimă în cele mai simple și mai frumoase cuvinte:

„Dragoste am predicat, și cuget curat. (...) *Națiunii mele i-am vrut binele, fără să vreau răul celorlalte națiuni.* (...) Timpul mă zorește. Nu știu dacă trupul meu bolnav va purta cinstit spiritul meu simțitor. Pe toți cei pe care i-am jignit îi rog din inimă să mă ierte. În ce mă privește, eu părăsesc această lume fără ură și Îl rog pe Dumnezeu să-i ierte pe dușmanii mei. Conștiința mea curată mă va mângâia pe ultimul drum³².

Nu putem încheia fără să îi invităm pe medieșeni și pe iubitorii unei istorii pline de învățăminte să parcurgă descrierea deosebit de emoționantă a ultimelor zile din viața lui Stephan Ludwig Roth, oferită chiar de Michael Conrad von Heydendorff cel Tânăr, în jurnalul său³³. De asemenea, autorul pe care azi îl omagiem mai relatează epilogul morții eroului pașoptist, amintind: eforturile depuse de comunitatea orășenească pentru ridicarea unui monument Stefan Ludwig Roth la Mediaș (11 februarie 1850)³⁴; aducerea osemintelor eroului împușcat la Cluj și înmormântarea lor la Mediaș (17-19 aprilie 1850)³⁵; sentințele tribunalului marțial austriac (12 aprilie 1850) și condamnarea (9 iunie 1850) *in contumaciam* (în absență) a membrilor tribunalului de sânge care îl judecase pe Stephan Ludwig Roth la Cluj cu un an în urmă: moșierul Karacsay Sándor – ca fost președinte al completului de judecată, împreună cu cei trei cojudecători, Baló József (persoană privată), Ocsvay Ferenc (redactor de ziar), Vincze Ferenc (persoană privată), și cu procurorul acuzării Krizbay Miklós (fost avocat)³⁶; în fine, grație decretului imperial din 17 februarie 1854, modificarea sentinței de moarte prin ștreang pronunțate împotriva a doi dintre judecătorii de sânge, Baló József și Ocsvay Ferenc, prin transformarea ei în pedeapsa de 1-5 ani de arest în lanțuri acordată aceluiași (8 martie 1854)³⁷.

³⁰ Strofa a 6-a din imnul sașilor ardeleni, *Siebenbürgen, Land des Segens* (Ardeal, țară a binecuvântării), melodie de Johann Ludwig Hedwig (1845), versuri de Leopold Maximilian Moltke (1846).

³¹ Traducere versificată de poetul Dan Dănilă.

³² Fragmente din ultima scrisoare scrisă de Stephan Ludwig Roth cu trei ore înainte de execuție și adresată copiilor săi (Cluj, 11 mai 1849), în: Michael Conrad von Heydendorff cel Tânăr, *Jurnal (1848-1849)*, p. 274-275.

³³ Michael Conrad von Heydendorff cel Tânăr, *op. cit.*, p. 271-280.

³⁴ *Ibidem*, p. 339.

³⁵ *Ibidem*, p. 340-341.

³⁶ *Ibidem*, p. 341-342, cu un extras din „Siebenbürger Bote”, Sibiu, nr. 94, 1850.

³⁷ *Ibidem*, p. 342-343.